

הלכות תפלה צניצד

שנאמר¹ עברו את ה' ביראה דהיינו התפלה שהיא לנו במקום עבודה¹⁰ עשו אותה ביראה¹⁰.

ולא יעמוד¹¹ לא מתוך שחוק וקלות ראש ודברים במלים ולא מתוך כעס אלא מתוך שמחה של מצוה כגון דברי תחנונים של תורה¹¹ כגון סמוך לגאולת מצרים או סמוך לתהלה לדוד שכתוב בו¹² רצון וראיו יעשה שומר ה' את כל אוהביו:

ג. אין עומדין להתפלל מתוך דין ולא מתוך הלכה³ שלא יהא לבו טרוד בה בתפלתו ולא יוכל לבוין יפה אלא מתוך הלכה פסוקה שאין לפלפל בה כלום ולא יטרד בה בתפלה והיא נקראת ג"כ שמחה של מצוה^{3א} שנאמר^{3ב} פקדו ה' ישירים משמחי לב^{3ג}.

ומ"מ אם עסק בפלפול הלכה והתחילו צבור להתפלל יתפלל עמהם¹³ ובפרט עבשיו שאין מכוונים כל כך בתפלה¹³ ולא הוהירו אלא לכתחלה שלא יעסוק בפלפול קודם התפלה:

ד. העוסק בצרכי צבור הרי זה כעוסק בתורה¹³ יש מפרשים¹³ לענין לעמוד מתוכו להתפלל שם זו שמחה היא לו שעוסק בצרכי צבור ובלבד שיהא דבר שאין בו טרדה רומה להלכה פסוקה¹³ יש מפרשים¹³ לענין שאין צריך לפסוק ולהתפלל כמו שהעוסק בתורה והורוה אומונתו א"צ לפסוק להתפלה? וכבר נתבאר בסיומן ע"י¹⁴ שהעוסק בצרכי צבור אפילו לקריאת שמע אינו פוסק וכ"ש לתפלה.

ואין צריך להתפלל מנחה שתים¹⁵ בשביל תשלומי שחרית¹⁵ שכוין שבשעת חובתו היה פטור ממנה מן הדין א"צ להשלומין כלל:

צד צריך לבוין כנגד ארץ ישראל ודין הרוכב או יושב בספינה וכו' סעיפים:

א. בקומו להתפלל אם היה עומד בחוץ לארץ יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל שנאמר¹⁶ והתפללו אלך דרך ארצם ויכוין גם כנגד ירושלים¹⁶ וכנגד המקדש וכנגד בית קדשי קדשים הוה עומד בארץ ישראל יחזיר פניו כנגד ירושלים שנאמר¹⁷ והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת ויכוין גם כנגד בית המקדש וכנגד בית קדשי הקדשים הוה עומד

כח מ"א ס"ק ה. וראה פירוש מבעל ספר חרדים בירושלמי שם.
כט רמב"ם פ"ו מהל' תפלה ה"ח. סו"ג. מ"ע. יח. מור וש"ע שם בשם יש מפרשים. מ"א שם.
ל כדלקמן ס"ו קו ס"ד. וש"ע. וראה לק"ש ה"כ ע' 248 בהערה. וראה הע"ב תרמזו ע' 5.
לא ס"ד. וש"ע.
לב ראה לקמן ס"ו ק"א. וש"ע.
לג ררישה ביריד ס"י שמא ס"ק ג. (נקודות הכסף. שם. מ"א ס"ק ה.)

סיומן צד
א בדייתא ברכות ז, א ותוס' ד"ה דהה. רמב"ם (וכ"מ) פ"ה מהל' תפלה ה"ג. מור וש"ע ולבוש ס"א. וראה סידור (ד"ה בתפלה).
ב מלכים א ה, טו.
ג הדב דרינו יונה ברכות שם (כ, ב ד"ה הה). ש"ע שם.
ד מלכים א שם, מד.

יד תהלים כ, יא. ברכות שם.
טו ראה לקמן ס"ו צ"ח ס"ד. וש"ע.
טז וש"ע שם ד"ה עמוד.
יז בדייתא שם ז"א. א. לני' המור (ראה רמב"ם פ"ד מהל' תפלה ה"ח). ש"ע ס"ב. וראה מ"מ גציונים.
יח וש"ע ברכות שם ד"ה אלא. ש"ע שם. וראה לקמן ס"ו ק"א. וש"ע בשה"ש.
יט תהלים קשה, יט.
כ בדייתא שם ברכות לא, א וש"ע ד"ה הלכה. רמב"ם פ"ד מהל' תפלה ה"ח. מור וש"ע ס"ג.
כא טור וחו"ס ברכות שם ד"ה רמזן. ורא"ש ברכות פ"ה ס"ו. ב. רמ"א שם. וראה לעיל ס"ו נא ס"א.
כב תהלים יט, ט.
כג ראה תענית ל, א וש"ע.
כד מ"א ס"ק ג.
כה ראה לקמן ס"ו צ"ח ס"ב. וש"ע.
כו ירושלמי ברכות פ"ה ה"א.
כז מור וש"ע ס"ד. וראה חו"ס ברכות לא, א ד"ה רב אשי, ורא"ש ברכות פ"ה ס"ו. ב.

הלכות תפלה צד

רצא

בירושלים יחזור פניו למקדש¹ שנאמר² והתפללו אל הבית הזה ויכוון גם כנגד בית קדשי הקדשים היה עומד אחורי המקדש (אבל בבית המקדש אסור לעמוד בזמן הזה³ שכולם טמאי מתים שאין לנו אפר פרה⁴ כמו שיהבאר בס' תקס"א⁵) במערבו של בית קדשי קדשים⁶ יחזור פניו למזרח כנגד בית קדשי קדשים שנאמר⁷ והתפללו אל המקום הזה ואם היה עומד בצפוני יחזור פניו לדרום כנגדו ואם עומד בדרומו יחזור פניו לצפון כנגדו נמצאו כל ישראל מכוונים לבם למקום אחד⁸ ועל זה דרשו חכמים⁹ כנגד דוד צוארך בניו לתלפיות¹⁰ תל שכל פיות פונים בו:

ב במקומות שנוהגים להתפלל לרוח משאר רוחות¹¹ עכ"פ יצדד פניו לצד ארץ ישראל אם הוא בחוץ לארץ ולירושלים אם הוא בארץ ישראל ולמקדש אם הוא בירושלים ואנו מהזריזין למזרח מפני שאנו יושבין במערבו של ארץ ישראל ונמצא פנינו לארץ ישראל¹² ולכן קובעים ארון הקודש במזרח ואפילו קבעוהו לצד אחר יתפללו לצד מזרח¹³.

ומ"מ מדינות אלו שהן לצד צפון הרבה¹⁴ אע"פ שהן במערבו של ארץ ישראל לא יקבעו מקום הארון וצד התפלה דהיינו כותל מזרחי כנגד אמצעית רוח מזרחית שלהם אלא כנגד מזרחית דרומית¹⁵ (קצת¹⁶ כפי ערך נטיית נקודת אמצע מזרח שלהם מכנגד ירושלים ונקודה זו היא מקום יציאת שמש לעיר זו בתקופת ניסן ותשרי האמיתית והוא מקום פנישת גלגל משה היום באופק עיר זה שלכן היום והלילה שיום שם בתקופת ניסן ותשרי).

ומקום זה בכל מדינות אלו הוא להלאה מנקודת נוכח הראש של ירושלים¹⁷ וצריך לחשוב כמה יהיה כנגד ירושלים¹⁸ ברוחב שמגלגל משה היום עד רובע עגול שמנוכח הראש שלנו עד מקום פנישת האופק שלנו כמשה היום¹⁹ ואם רוחב זה שמעגול זה עד משה היום כנגד ירושלים הוא יותר מרוחב שממשה היום עד נוכח הראש של ירושלים²⁰ צריך לצדד קצת לדרום כפי ערך יתרון הזה ואם הוא פחות מזה צריך לצדד לצפון קצת ודבר זה תלוי במרחק המדינה מים המערביים²¹ כלפי המזרח ובהרחקה ממזרח הארץ²² כלפי צפון יותר ממרחק ירושלים²³ והשבון זה קל להוודעים דרכי החשבון במשולש כדוריים²⁴:

ח ראה לקמן סי' צה ס"ב.

ו ד"כ ו, ז, ח.

ז ראה וצ"ח הל' בית הבהרה פ"ז ה"ג.

ח ראה גם לקמן סי' קנח ס"ג סי' קנח ס"ב, סי' קנח ס"א, סי' קנח ס"א.

ט סי' תנו ס"ב.

ט סי' זה שנוצ"ר הל' הנוע לדינו וראה במ"א שם ס"ב.

י מ"א ס"א א.

יא מלכים א שם, ד.

יב ברכות שם. מור ולבוש ס"ב.

יג ר' אבין שם.

יד שה"ש ד, ד.

טז מהד"י אבותב. ב"י, שו"ע ס"ב. מ"א ס"ב.

טז תוס' ברכות ל, א ד"ה לתלפיות. סחי"ג עשין יט. רא"ש

ברכות פ"ד סי' יט. מור ומ"א סוף ב. וראה לעיל סי'

צ סי' ואלק. ולקמן סי' קלא ס"א. וראה סדור ד"ה בתפלה

רדינו כשהיותה הנולה בצרפת ובמכות שלה. וראה תבוא

לקמן סוף עין השנית עין (הוספה לה' הרב מלארי ע' 5

ואלק.) וצ"ח (ג"ג) ה"ו ו' ע' וב שמש"י ובמכות שלה"

היינו בספר ששם מתאמים דברים אלו.

יז כנסת הגדולה בשם ר"ש תאן הלוי ת"א ס"ק ג.

יח ראה לעיל מהר"ב סי' ג סוף ס"ג.

יט לבוש סוף ג. ט"ז ס"ג ג. ת"א ס"ק ד. וז"ה בסדור

(ד"ה בתפלה).

כ ובסדור שם: מטק כלפי דרום כ' ב' שלשים מאנצע

המזרח. וראה שינת עין שם.

כא כלומר שצריך לפנות כלפי דרום מאנצע מזרח.

כב בקי אורך ירושלים.

כג מרת העמלות שבין קו המשה ובין קו אמצע מזרח

מקום הארץ.

כד מעלות רוחב ירושלים.

כה האוקיטוס האמלפיו.

כו קו המשה.

כז נצח ישראל (הר"י מאנזשין) ע' נב.

כח ראה דרכי החשבון בשמות עין שם ע' 6 בשו"ת יג"ח

שם ע' טו. והיינו אשר: משק (TEN) של מעלות שבין

קו המשה לבין קו אמצע מזרח הארץ לרוחב ירושלים =

קו משק (TEN) של מעלות רוחב הארץ ככל תשלום כעק

(COS) של מעלות האורך שבין הארץ לירושלים.

הלכות תפלה צד

ג ומי שרוצה לקיים⁹³ אמרים⁹² הרוצה להחכים וידים ולהעשיר יצפן יכול לעשות כן אפילו בצבור⁹⁴ אע"פ שהם מתפללין למורה ומ"מ צריך לצדד פניו למורה⁹⁵ כנגד ארץ ישראל אפילו מתפלל ביחוד ויכול לעשות גם בהיפוך⁹⁶ שעיקר עמידתו יהיה למורה ויצדד פניו לדרום או לצפון⁹⁷ כדי להחכים או להעשיר ודרך זה יותר נכון כשמתפלל בצבור כדי שלא יהא נראה כמו שחלוק מהצבור קצת⁹⁸ שהם עומדים למורה והוא לדרום או לצפון אלא א"כ שכח ועמד לצפון או לדרום והתחיל כבר להתפלל אזי די לו שיהפך פניו למורה ולא יעקור רגליו⁹⁹ להפך עמידתו למורה¹⁰⁰.

אבל אם שכח ועמד למערב לא יהפוך פניו כלל שהרי אי אפשר להפך פניו למורה ויתפלל לבן א"צ להפך פניו כלל¹⁰¹ אלא א"כ רוצה להחכים או להעשיר¹⁰² וא"צ לעקור רגליו להפך עמידתו למורה לפי שיש מן החכמים¹⁰³ שהיו מתפללים לבתחלה למערב מפני שהשכינה¹⁰⁴ בעמק¹⁰⁵ ויש מי שהיה מתפלל לאיזה רוח שהיה מזדמן לו מפני שסובר ששכינה בכל מקום ויש לסמוך על דבריהם ברעבד שכבר התחיל להתפלל לאיזו רוח שא"צ להפסיק בתפלתו לעקור רגליו ולעמוד כנגד ארץ ישראל¹⁰⁶:

ד סומא¹⁰⁷ ומי שאינו יכול לכון הרוחות להתפלל כנגד ארץ ישראל¹⁰⁸ יכוון לבו לאביו שבשמים שנאמר והתפללו אל ה'¹⁰⁹:

ה היה רוכב על החמור אונו צריך לירד ולהתפלל¹¹⁰ אפילו יש לו מי שיתפוס את חמורו אלא מתפלל דרך הילוכו¹¹¹ ויהויר פניו לארץ ישראל אם אפשר לו¹¹² וכן אם היה בספינה או על גבי קרון אם יכול לעמוד עומד ואם לאו יושב במקומו ומתפלל¹¹³ ויהויר פניו לארץ ישראל אם אפשר לו ואם היה הולך ברגליו מתפלל דרך הילוכו¹¹⁴ אף אם אין פניו כנגד ארץ ישראל ואפילו שלא במקום סכנה ואפילו הולך לדבר הרשות לא הצריכותו להפסיק הילכו ולעמוד בשעת התפלה לפי שיקשה בענינו אחרו ורבו ויטרד לבו ולא יוכל לבין¹¹⁵ והכל לפי הדרך ולפי המקום ולפי יראתו וישווב דעתו¹¹⁶.

אבל אם קדם הוא להשיירא ויש לו מי שיאחוז את חמורו ירד למטה ויתפלל¹¹⁷ וכל שכן כשמחלק ברגליו שצריך הוא לעמוד ולהתפלל שבעמידה זו לא יטרד לבו כיון שמבלעדיו כן צריך הוא להמתין על השיירא.

ולבוש ס"ג.
 מו מלכים א ח נד.
 מז רבא שם ברכות ל א. רמב"ם פ"ה מהל' תפלה ה"ב. מור וש"ע ס"ד.
 מח ב"י מתוס' ברכות שם ר"ה הלכה, ורא"ש ברכות פ"ד סי' יג, ומרדכי ברכות סי' צו. מור וש"ע שם.
 מט משנה שם כח, ב ורש"י ר"ה יחזיר. ב"י בשם רוקח. מ"א ס"ק ב.
 נ ברייתא שם ד, א (ראה ב"י ר"ה ומ"ש רבינו). רמב"ם שם. מור וש"ע שם. וראה משנה ברכות כח, ב.
 נא תוס' שם. רא"ש שם. מור וש"ע שם.
 נב דה"י ברכות ל א ר"ה שאין. רא"ש שם. מור וש"ע שם. וראה לעיל פ' פמ ס"ט. וראה לקמן סי' ק ס"א שבאם ירא שפסקוהו עובר הרכים מתפלל הבינו, ושאו צ"ל מעומד.
 נג דבינו ירוחם נתיב ג ח"ד. מדר"י אכדב. ש"ע שם.
 נד ב"י. מ"א ס"ק ג.

כט דה"א ס"ב.
 ל ב"ב בה, ב.
 לא ראה ט"ז ס"ק ג.
 לב ממ"נ שם. מהר"י אבוהב. ב"י. רמ"א שם.
 לג ט"ז שם.
 לד דה"י ב"ב שם ר"ה, המדמד, הובא במ"א ס"ק ה.
 לה ט"ז שם.
 לו ראה לקמן סי' ק ס"א.
 לז מ"ו ס"ק א.
 לח מ"ז שם.
 לט ראה מ"מ וציונים.
 מ כ"ב בה, א.
 מא ראה לקמן סי' צה ס"א וש"נ.
 מב ראה לעיל סי' ג מהר"ב סי' וש"נ.
 מג מ"ז שם.
 מד ראה לעיל סי' נג ס"ה וש"נ.
 מה ברייתא שם ברכות ל, א ורש"י ר"ה לבין. מור וש"ע

הלכות תפלה צד

רצג

ויש אומרים¹⁰¹ ששכל ענין צורך הוא לעמוד כאבות כדי לכוין שאם לא כיון לבו כאבות צורך הוא לחזור ולהתפלל¹⁰² וכשמתפלל ררך הולכו אינו יכול לכוין כל כך לכן צורך לעכב הברמה שלא תהלך עד שיגמור ברכת אבות אבל א"צ לירד למטה¹⁰³ וראוי לחוש לרבריהם אם הוא שלא במקום סכנה¹⁰⁴.

ולכתחלה לא יצא לדרך משעלה עמוד השחר עד שתפלל תחלה בביתו כל תפלת ו"ח מעומד כמו שנתבאר בסיומן פ"ט¹⁰⁵ ומ"מ אם עבר ויצא יכול להתפלל ררך הילוכו¹⁰⁶ אפילו מהלך סמוך לעיר בתוך התחום¹⁰⁷ ואף ע"פ שיגיע למחוז הפצו בעוד שיש עדיין שהות הרבה להתפלל אע"כ יכול להתפלל בדרך מיד שהגיע זמן התפלה ואינו מחויב להתעכב מלהתפלל עד שיגיע למחוז הפצו כדי להתפלל שם מעומד¹⁰⁸ שכיון שכבר הל עליו חובת התפלה והוא בדרך יכול לצאת ידי חובתו מן הדין באשר הוא שם ואינו מחויב להתמין המצוה כדי להתפלל מעומד כיון שעכשיו הוא פמור מהעמידה.

ומ"מ כדי לקיים המצוה מן המובחר נכון הוא שימתן עד שיגיע למחוז הפצו להתפלל שם מעומד¹⁰⁹ אם ידוע לו שיהיה לו שם מקום מיוחד שלא יבלבלוהו בני הבית ואין בזה משום אין מהמציין את המצוה¹¹⁰ וזרזים מקדימין למצוה¹¹¹ כיון שמתכוון כדי לקיים מצוה מן המובחר¹¹².

ז היה יושב בספינה או בעגלה ומפחד לעמוד בכל התפלה ומתפלל מיושב¹¹³ מ"מ יעמוד במקום הכרעיות¹¹⁴ אם אפשר לו כדי שיהא ברוע מעומד ופוסע ג' פסיעות¹¹⁵ ואם רוכב על גבי בהמה יחזור הבהמה ג' פסיעות לאחוריה¹¹⁶ ועולה לו כאלו פוסע בעצמו או יחזור עצמו על גבי בהמתו בדרך שהיה נוהג אם בא להפטר מן המלך¹¹⁷:

ז זקן שאינו יכול לעמוד יושב במקומו ומתפלל¹¹⁸ וכן הולך. ומתפלל¹¹⁹ אפילו שוכב על צידו¹²⁰ והוא שיכול לכוין דעתו.

ואם אי אפשר לו להתפלל בפניו חלישותו טוב שעכ"פ יהרהר בלבו¹²¹ שנאמר¹²²

נה הרב רבינו יונה ברכות שם (כ, ב) ב"ד"ה גמ' (בין), הובא במנחם ושו"ע ס"ד. מ"א ס"ק ז.

נו כדלקמן ס"י קא מ"א ושל"ג.

נז ומעגלה דלקמן ס"ז מני בעומד בעגלה המולכת, כדלעיל ס"י מנ ס"ד ובתערה שבמטה"ג שם.

נח שו"ע ס"ד.

נח רש"י א"ת ברכות ל, א ד"ה וליעבד, והוכר בכ"י סוף ס"י (19) פ"ג.

סא רש"י א"ת שם ד"ה דא כ"י הבנו מעומד.

סב ראה לעיל ס"י פ"ג סוף ס"ב. ראה מ"מ זנינים.

סג ע"י מ"א סוף ס"י פ"ג סוף ס"ב ז ולעיל שם ס"ב, וסוף ס"י צד ס"ק ד ולקמן ס"י.

סד מכלתא ורש"י בא יב, יג.

סה כדלקמן ס"י קמ ס"ז ושל"ג וראה חקרי הלכות ח"ג ת, א.

סו ע"י שו"ת חכמי צבי ס"י (ד) [קן], וראה לעיל ס"י בה ס"ד. ש"ח כללים מערכת ז כלל א. לקי"ש ח"ט ע'

76 בתערה. ח"ב ע"ב 126 הע' 30. קובץ ר"ת חוב' ג ע' כמ.

סז אדחות חיים הלכות תפלה ס"י פ"ג בשם ר' יצחק גיאות. שו"ע ורמ"א ס"ה. מ"א ס"ק ה. וראה כ"י (ד"ה ומ"ש רבנו) מרש"י ברכות ל, א ד"ה בקיין.

סח ראה לקמן ס"י ק"ג ס"א ושל"ג.

סט ראה לקמן ס"י קכג ס"א ושל"ג.

ע פסקי ד' ושיעור אחרון ז"ל ברכות פ"ד הל' אות א, הובא בשו"ע גבורים שם (כ, ב) אות ב. רמ"א שם מ"א ס"ק מ.

עא ראה עדי' לקמן ס"י קכג ס"א ושל"ג.

עב כסף תשנה פ"ה מהל' תפלה ח"ב מרכיני מצוה בשם ה"ר' גיאות. אל"י זוטא ס"ק ג. שטרף זקנים ס"ק ד.

וראה לעיל ס"י צ ס"א.

עג רש"י ח"ה תפלה שם. שו"ע ס"ו. ובקשרם השלחן הגהה: "מתפלל".

עד ראה לעיל ס"י מנ ס"א.

עה כ"י מאדחות חיים בשם פ"קתא רב כהנא פ"ה. רמ"א ס"ו. וראה לעיל ס"י סב ס"ג [לענין ק"ש] ושל"ג.

וראה חקרי הלכות ח"ג סה, א. קובץ כיסוי תורה ח"ה ע' קד.

עו תהלים ד, ה. וראה לעיל שם ושל"ג.

הלכות תפלה צדצה

אמרו בלבבכם על משכבכם ואע"פ שאינו יוצא ידי חובתו בהרהור¹⁰ כמו שיתבאר בסימן ק"א¹¹.

אבל אם אינו יכול לכיין דעתו קורא קריאת שמע לבדה אם אפשר לו¹² לפי שכוונת קריאת שמע אינה אלא פסוק ראשון⁹ ובקל יוכל לכיין^{8,9}:

ח מי שהיו לו נכרים מכאן ומכאן ומתיירא שמא יפסקוהו בתפלתו¹³ או שמא יפסדו מקוהו אם יעמוד ויתפלל ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו ואע"פ שצריך לפסוע ג' פסיעות בסוף התפלה¹⁴ יושב ומתפלל וכווע¹⁵.

יש לזהר שלא לסמוך עצמו לכותל או לעמוד או לחבירו בשעת תפלה¹⁶ כמו שיתבאר בס' קמ"א¹⁷:

ט מי שהוכרח להתפלל מיושב¹⁸ או מהלך טוב שיהזור ויתפלל מעומד כשיוכל בתורת נדבה¹⁹ אם הוא בטוח שיוכל לכיין יפה בתפלתו כמו שיתבאר בס' קמ"ב²⁰:

י מי שבא בדרך והוא סמוך למלון של נכרים²¹ אם יכול להסתלק מן הדרך ולהתפלל מעומד במקום שקרוב הרבו לגמרי שלא יפסקוהו שם עוברי דרכים מוטב שיסתלק ויתפלל שם²² משהתפלל בבית של נכרי שבדאי יש בו גלולים ותועבות ואין להכניס לשם דבר (שבקדושה²³) שהרי משה רבינו עליו השלום אמר²⁴ בצאתי את העיר וגו' ולא רצה להתפלל בדרך של מצרים לפי שהיתה העיר מלאה גלולים אבל אם אי אפשר להסתלק מן הדרך במקום שלא יפסקוהו יתפלל במלון באיזו קרן זווית שלא יבלבלוהו בני הבית ואין לחוש לגלולים שהרי כל תפלתינו בעיירות מלאות גלולים.

ואם אי אפשר להסתלק מן הדרך וצריך להתפלל מהלך או מיושב²⁵ וגם במלון לא ימצא קרן זווית שלא יבלבלוהו מוטב להתפלל בדרך מהלך או מיושב כיון שאו יכול לכיין יותר ומ"מ אם יכול להתפלל במלון בבקעה או בחצר או בגינה מוטב ויצא ידי שניהם להתפלל מעומד ובכוונת²⁶:

צה כיון איבריו בשעת התפלה וכו' ד' סעיפים:

א המתפלל צריך שכוין רגליו זו אצל זו²⁷ ככיון כאלו אינן אלא רגל אחד להרמות למלאכים שנאמר בהם²⁸ ורגליהם רגל ישרה כלומר רגליהם נראות כרגל אחד.

פח ט"ז ס"ק ה. מ"א ס"ק יא משו"ת רמ"ע מפאנו ס' יט.
פז ראה פ"ח ס"ט.
צ סעיף ה.
צא תרומת הדשן ס' י. מ"א ס"ק יכ"ד. וראה רמ"א ס"ט.
צב ע"י לעיל ס' צ ריש ס"ה.
צג בקנ"ג השולחן הגדול: (שבקדושה ק"ו להתפלל).
צד צג שמות מ, כמ, ורש"י עה"פ מנציבלתא בתחילתה.
צה מ"א ס"ק יד.
צה ראה לעיל ס"ה ויש"נ.

סימן צה

א ד' אליעזר בן יעקב ברבות י, ב ורש"י ד"ה וכוין ד"ה ורגליהם. תר"י פ"ק דברכות (ה), א ד"ה דגתתפלל ושור (ראה ב"י ובה"ח) מורושושני ברכות פ"א ה"א. ש"ע ס"א.
ב וראה ראה להלן ס' קכג סוף ס"ה.
ג יחזקאל א, ז.

עז מ"א ס' קא ס"ק ב.
עח סעיף ד ויש"נ.
עט הגהות מיימוניות פ"ה מהל' תפלה אות כ בשם תשי".
פ תרומת הדשן ח"ב ס' נו. ב"י. ובלעיל ס' פ ס"ה.
פא ראה ערו"ק לעיל ס' לח ס"י. לקמן ס' קא ס"א.
פב אדמות חיים הלכות תפלה ס' מה בשם תשי". שכלי הלקט ס' יח בשם רב האי גאון (ראה ת' הגאונים החדשות ס' כצא). ש"ע ס"ז. ולקמן ס' ק ס"א ויתבאר ר"ן מקום שהוא מרור לענין הדבני.
פג ראה לקמן ס' קכג ס"א ויש"נ.
פד ראה לקמן ס' קכג ס"א ויש"נ.
פה הגהות מיימוניות פ"ה מהל' תפלה אות ז. וקח ס' נג מוטב במדרכי ברכות ס' מו. ש"ע ס"ה.
פו ס' יח בשו"ע ר"א הגיע לדינו, וראה מור וש"ע שם ס"א ונ"ב. וראה לקמן ס' תקפה ס"א.
פז רב אשי ברכות ל, א.